

VIS VEL METUS

– násilí a strach jako vada manželského souhlasu

R. D. doc. Josef Beneš, Th.D.

Kán. 125.

§ 1. *Actus positus ex vi ab extrinseco personae illata, cui ipsa nequaquam resistere potuit, pro infecto habeatur.* — Jednání, které bylo vynuceno vnějším násilím na osobu, která mu nemohla účinně čelit, se považuje za nevykonané.

§ 2. *Actus positus ex metu gravi, iniuste incusso, aut ex dolo, valet, nisi aliud iure caveatur; sed potest per sententiam iudicis rescindi, sive ad instantiam partis laesae eiusve in iure successorum sive ex officio.* — Jednání vykonané z velkého, protiprávně způsobeného strachu nebo na základě podvodu je platné, pokud právo nestanoví jinak; může však být rozsudkem soudu zrušeno buď z podnětu poškozené strany nebo jejich právních nástupců, nebo z úřední povinnosti.

Kán. 1103

Invalidum est matrimonium initum ob vim vel metum gravem ab extrinseco, etiam haud consulto incussum, a quo ut quis se liberet, eligere cogatur matrimonium. — Neplatné je manželství uzavřené pod vlivem násilí nebo vážného strachu, způsobeného z vnějšku i neúmyslně, kdy je dotyčný nucen zvolit manželství, aby se zbavil násilí nebo strachu.

Nejprve je třeba definovat pojmy. Pojem

vis — violentia — násilí je definován jako *motio quae procedit a principio extrinseco, contranitente passo* – působení, které vychází z vnější příčiny, proti vůli toho, kdo násilí trpí. Touto definicí je vymezena tzv. *violentia physica* – fyzické násilí, která ruší voluntarium. Fyzické násilí je neodolatelné, člověk není schopen mu odporovat. Jednání vykonané pod tímto násilím – absolutním násilím – platí za nevykonané. Člověk podrobený fyzickému násilí, je fyzicky nucen, je zavlčen, apod. Násilí je vždy působeno vnější příčinou, pokud nucení vychází z vnitřní příčiny, jedná se o puzení, o vnitřní nutnost – *necessarium*. Od fyzického násilí se odlišuje *violentia moralis* – morální násilí, které spočívá v morálním nucení formou psychického nátlaku, hrozeb apod. Fyzické násilí je vždy proti vůli, morální násilí působí na vůli, koinciduje proto s vážným strachem – vůle je podrobena vážnému strachu, který působí, že člověk chce to, co by za jiných okolností nechtěl. Fyzické násilí působí involuntarium, morální násilí, které můžeme nazvat nucení, působí *voluntarium mixtum* – smíšené voluntarium – člověk chce i nechce, to, co pod vlivem nucení chce a pro co se nakonec i rozhodne, chce jen proto, aby unikl tomu, před čím pocituje závažný strach. Hovoříme o tzv. *voluntarium ex coactione* – volní, dobrovolné z nucení. *Metus gravis* proto neodnímá

zpravidla voluntarium, i když se připouští, že mohou nastat situace, kdy strach tak zatemní rozum, že člověk již není pánem svých úkonů. Člověk zpravidla však nese odpovědnost za jednání vykonané na základě závažného strachu, tato jeho odpovědnost je však umenšena, protože je umenšeno voluntarium. Proto je také snížena přičitatelnost úkonu, který byl vykonán na základě závažného strachu. Platí pravidlo, že úkony vykonané na základě nucení, jsou platné, výjimku však tvoří úkony, které svou vlastní povahou, vyžadují vyšší míru dobrovolnosti a svobody např. vstup do řehole, manželství apod. V těchto případech se vyžaduje dokonalá dobrovolnost, dobrovolnost ve smyslu pozitivním, člověk tyto úkony koná s plným nasazením své vůle. Proto u úkonů tohoto druhu těžké nucení působí neplatnost úkonu.

Je třeba rozebrat pojem **velkého strachu** — *metus gravis*.

Definice metus: *mentis trepidatio instantis vel futuri mali vel periculi causa* – rozechvění mysli před přítomným nebo budoucím zlem či nebezpečím. Tento metus se rozlišuje z hlediska příčiny, která jej působí:

a/ *metus susceptus* – strach přijatý – jedná se o strach, který působí přirozená příčina, ať už vnější – přírodní katastrofa, nebo vnitřní – nemoc, blízká smrt, apod.

b/ *metus incussus* – strach způsobený – rozuměj strach způsobený vnější rozumnou a svobodnou příčinou – zpravidla druhými lidmi. Tento strach se opět dělí na:

1/ *metus incussus iustus* – strach spravedlivě způsobený – jedná se o pohrůžky, postihy, které jsou ve shodě s právem a spravedlností

2/ *metus incussus iniustus* – nespravedli-

vě způsobený strach – strach nahnaný v rozporu s právem a spravedlností.

Je zajímavé, že v předchozím CIC z r. 1917 je výslovně uvedeno, že se musí jednat o *metus iniuste incussus*. Kán 1087 CIC 1917, § 1 *Invalidum quoque est matrimonium initum ob vim vel metum gravem ab extrinseco et iniuste incussum, a quo ut quis se liberet, eligere cogatur matrimonium*. Tato podmínka, že se musí jednat o protiprávní jednání, že osoba působící strach jedná protiprávně, není již v CIC 1983 uvedena. Je každé jednání, kterým někdo vynucuje manželství svou povahou protiprávní? Co soudit o situaci, kdy partner, kterému bylo slíbeno manželství, masivně plnění tohoto slibu vyžaduje? Je jeho jednání spravedlivé či nespravedlivé? Do určité míry je, protože vyžaduje svoje právo. Může se stát nespravedlivým, jestliže používá prostředků nátlaku, které překračují míru spravedlnosti. Stojíme před otázkou, zda vůbec nahánění strachu je ospravedlnitelné. Zda např. zneuctěná dívka, která pohrozí muži, že zveřejní jeho špatné jednání, na něj nevyvíjí nátlak, který u něho vyvolává závažný strach, na který se bude později odvolávat, při žádosti o anulaci. Stojíme před stále otevřenými otázkami, které je třeba řešit. Vynechání podmínky *metus iniuste incussus* v CIC 1983 lze vysvětlit prohloubenějším pojetím personálního charakteru – každý útok na svobodu osoby a nátlak na ni, je porušením její důstojnosti, a proto sám o sobě je zřejmě nespravedlností.

Co do intensity strachu dělíme metus na *metus gravis* a *metus levis*. *Metus gravis* – závažný strach – tento „terminus technicus“ je předkládán jako **velký strach** – je působen závažným nebezpečím, které bez-

prostředně hrozí a které je způsobilé otrástit i pevnou osobností. Rozlišuje se dále *metus absolute gravis* – strach ze zla, které samo o sobě je tak závažné, že i neohroženou osobou otřese, *metus relative gravis*, neboli *metus gravis per accidens* – příčina strachu není sama o sobě objektivně závažná, působí však velký zmatek v mysli jednotlivce, který toto zlo vnímá jako závažné zlo. Tak např. pokárání ze strany rodičů samo o sobě nepředstavuje důvod pro *metus gravis*, u jedince, který je na rodičích značně závislý, však může způsobit velkou obavu a strach. *Metus levis* – lehký, malý strach – je působen nebezpečím, které samo o sobě není velké, nebo které nehrozí bezprostředně. *Metus* se netýká pouze zla, kterým je ohrožena vlastní osoba, může se týkat i strachu o další osoby. *Metus gravis iniuste incussum* je často vyvolán účinným vydíráním, které je namířeno na blízké osoby. Do kategorie *metus levis* se zařazuje tzv. *timor reverentialis* – strach, či lépe řečeno bázeň, která má svůj základ v úctě, respektu vůči osobám které požívají autoritu, jedná se o rodiče, vychovatele atp. *Timor reverentialis* je častá situace, která přichází v úvahu při aplikaci tohoto kánonu. Nejčastěji se jedná o situace, kdy dítě se obává ztráty lásky svých rodičů, pokud neuzavře manželství. Jedná se o tzv. *timor reverentialis qualificatus*, kdy se rodiče, nebo další osoby požívající respekt, nespokojí s tím, že své přání, týkající se sňatku vyjádří, ale vytvářejí nátlak formou výhrůžek, které mohou, na základě subjektivních dispozic, mladého člověka uvést do situace *metus relative gravis*.

Tato bázeň je zpravidla hodnocena jako méně závažná, výjimku tvoří případy, kdy ze strany těchto osob jednotlivci hrozí objektivně nebo subjektivně závažná úhona. Matka,

otec, někdy i jiná osoba, na které je člověk nadmíru duševně závislý, mohou působit *metus gravis reverentialis* – dotýčný se hrozí myšlenky, že by mohl ztratit blízkost a přátelství osoby, která je jeho oporou a proto učíni vše, k čemu jej nabádá. Existují stavy závislosti, kdy často nenese hlavní vinu osoba, která do závislosti uvádí, ale osoba, která se na ni nezdravě upne. Tyto závislosti se vyskytují ve vazbách kněz a duchovně vedený, učitel a žák, lékař a pacient, psycholog a klient.

Citovaný kán. 125 v § 1 má na mysli násilí fyzické. To, co bylo vykonáno pod takovým násilím, je neplatné, nevykonané, nemá žádnou váhu, ani právní, ani mravní. V § 2 tentýž kánon pojednává o úkonech, vykonaných z velkého strachu, který byl protiprávně způsoben. K tomuto protiprávně způsobenému strachu přidružuje také podvod.

Pozorujeme rozdíl mezi zněním kán. 125, § 2 a kán. 1103, který pojednává o manželství. Zatímco kán. 125,2 pokládá úkony vykonané na základě velkého strachu nebo podvodu v zásadě za platné, kán. 1103 pokládá manželství uzavřené tímto způsobem za neplatné. Kán. 125, 2 vychází ze skutečnosti, že ve většině případů lze jednání vykonané ze strachu pokládat za přičitatelné a proto i za platné. Pamatuje však také, že přičitatelnost těchto úkonů je snížena, a proto umožňuje soudní zrušení platnosti těchto úkonů. Avšak v případech, kdy se jedná o vyšší angažování se vůle člověka, o úkony celoživotního rozhodnutí, nebo o příslibnou přísahu, právo a spravedlnost vyžadují ničím neomezenou svobodu, proto jsou tyto úkony zneplatněny závažným strachem. Další kánony toto potvrzují: v kán. 643, § 4 se jedná o neplatné přijetí do noviciátu, v kán. 1200 se jedná o vynucenou

příslibnou přísahu, která je též neplatná. Kán. 1103 chrání svobodu manželství.

Kán. 1103 pojednává o závažném strachu, který je působen vnější příčinou. Jedná se tedy o příčinu lidskou, svobodnou, která působí na vůli člověka. *Metus gravis incussum* však není strach vyvolaný přirozenými okolnostmi – kdy člověk, aby unikl hrozícímu nebezpečí, se utíká do manželství. /např. manželství je pro něj jediným východiskem jak se dostat z nepříznivých životních podmínek/. Když někdo hledá v manželství východisko v nepříznivé sociální situaci, v situaci choroby, nebo když je člověk motivován strachem ze ztráty sexuálního partnera, nelze tyto skutečnosti pokládat za případy, ke kterým se vztahuje kán. 1103. Tyto situace působí sice obavy, strach, člověk se hrozí opuštěnosti, atp., nelze však hovořit o tom, že se jedná o strach způsobený. Dále je zapotřebí, aby pohrůžka, nátlak, které je postižená osoba vystavena, vytvořila situaci, ve které je manželství jediným východiskem /*metus...a quo ut quis se liberet, eligere cogatur matrimonium*/. Situace, kterou kánon popisuje, je situace, ve které postižená osoba spatřuje v manželství jediné východisko, aby vyvázla z hrozícího zla. Kánon nevyžaduje, aby pohrůžky a nátlak byly výslovně vyjádřeny – stačí vytvoření situace nátlaku a nucení.

Metus ab intrinseco incussus – strach vyvolaný vnitřními příčinami – neurotický strach – nespadá pod kán. 1103., přichází zde však v úvahu kán. 1095, 2,3. Jedná se o případ, kdy je někdo puzen do manželství fobii ze samoty apod. *Metus ab intrinseco* se však může stát *metus ab extrinseco incussus* – jestliže totiž někdo vnitřního stavu strachu druhého využívá k nátlaku na něho.

Dostačuje strach, který je způsoben i neú-

myslně. Co je tímto poněkud nejasným vyjádřením míněno? Je tím vyjádřena situace, že někdo druhého nějakým způsobem ohrožuje, hrozí mu, nahání strach, aniž by měl vyslovený úmysl donutit dotyčného k manželství, osoba, které je tímto způsobem strach naháněn, spatřuje v uzavření manželství jedinou cestu, jak uniknout hrozícímu nebezpečí. Jako příklad je uváděna situace, kdy mladý muž, který se zapletl s dívkou je ohrožován příbuznými této dívky, a on spatřuje jedinou možnost uniknout jejich pomstě v uzavření manželství s dotyčnou.

Násilí či strach, který je působen, musí být takového druhu, že dotyčnému není ponecháno žádné jiné východisko, jak uniknout hrozbě či nucení, pouze vstup do manželství. Kdyby dotyčnému byla otevřená cesta k jinému řešení situace, a on ji vědomě nevyužil, ačkoliv ji bez velkých obtíží užít mohl, je manželství platné.

Závažný strach musí být skutečným – a jediným důvodem – pro uzavření manželství. Jestliže někdo byl sice pod velkým tlakem příbuzných, aby vstoupil do manželství s určitou osobou, ale existovaly zde i jiné důvody, které měly vliv na jeho konečné rozhodnutí, je manželství platné. Např. dívka, která otěhotněla, a hlavním důvodem k uzavření manželství bylo její těhotenství a snaha dítěti zajistit rodinu, uzavřela manželství platně, i když před tím byla ze strany rodičů vystavena velkým výčitkám. Při procesu je samozřejmě velmi problematické dokázat, že strach byl tím jediným důvodem pro uzavření manželství.

Odpověď Papežské komise pro autentickou interpretaci Kodexu z 23. dubna 1987 stanoví, že znění kán. 1103 je třeba aplikovat i na manželství nekatolíků. Tím je vyjádřeno, že uve-

dený kán. spočívána na přirozeném právu.¹

Smyslem tohoto kán. je chránit svobodu vůle lidské osoby. Kdo nechce manželství z vlastní vůle, ale jen proto, aby splnil vůli někoho druhého, nemá skutečnou vůli pro manželství. Tuto skutečnost vyjadřuje kán. 1057 CIC 1983:

§1. *Matrimonium facit partium consensus inter personas iure habiles legitime manifestatus, qui nulla humana potestas suppleri potest*

§2. *Consensus matrimonialis est actus voluntatis, quo vir et mulier foedere irrevocabili sese mutuo tradunt et accipiunt ad constituendum matrimonium.*

§ 1. Manželství je vytvářeno souhlasem stran zákonně projeveným mezi osobami právně způsobilými; žádná lidská moc nemůže tento souhlas nahradit.

§ 2. Manželský souhlas je úkon vůle, jímž se muž a žena sami sobě navzájem neodvolatelnou dohodou odevzdávají a přijímají za účelem vytvořit manželství.

V CIC 1983 byl vypuštěn § 2 kán 1087 CIC 1917: *Nullus alius metus, etiamsi det causam contractui, matrimonii nullitatem secumfert*. Důvodem pro toto vyjádření předchozího kodexu bylo vyloučit tzv. vnitřní,

psychicky podmíněný strach. Dnešní kodex tuto klauzuli pokládá za nadbytečnou, vnitřní strach, který člověka olupuje o schopnost svobodného rozhodování, spadá pod kán. 1095, §2².

Osoby, které se snaží dosáhnout anulace manželství, se mohou pokoušet, v kán. 1103 nalézt možnost, aby různé situace nabádání, povzbuzování k manželství jinými osobami nebo i samotným partnerem interpretovaly jako jednání pod násilím nebo vážným strachem. Někdy se mohou pokoušet obhájit, že nucením se týkalo uzavření církevního manželství. Na druhé straně může dojít i k tomu, že skutečná oběť manipulace a psychického teroru se octne v situaci důkazní nouze. Bere-li vážně v úvahu i situaci metus relative gravis, nacházíme se v situaci, která je silně poznamenána subjektivními komponentami. Že nelze každou situaci, kdy někdo byl k něčemu vyzýván, přemlouván, vykládat ve smyslu toto kánonu vyplývá z uvedených principů, že třeba dokázat závažnost strachu, bezvýhodnost situace, apod. Je třeba mít na paměti, že v dnešní značně emancipované společnosti, situace, kdy by bylo možné se odvolávat na tento kán. budou dosti vzácné, i když je nelze a priori vyloučit.

¹ R. SEBOTT, *Das kirchliche Eherecht*, Frankfurt a. M., 2005, s. 135- 139.

² Adnotatio iurisprudentiae XX., str. 51 a násl.